

ДІЯЛЬНІСТЬ АКЕРМАНСЬКОЇ ДУМИ В ГАЛУЗІ БЛАГОУСТРОЮ МІСТА: 1870-1917 рр.

У статті розглядається діяльність Акерманської думи в галузі благоустрою міста в 1870-1917 роках, сформульовані основні напрямки діяльності органу самоуправління в будівництві водопроводу, заощенні вулиць, збереженні Акерманської фортеці, боротьби за відкриття банку, наводяться дані про міських голів у різний час, ріст населення, витрати та прибутки у галузі благоустрою.

Ключові слова: Акерманська дума, самоврядування, Акерманська фортеця, міський голова, благоустрій

В статье рассматривается деятельность Аккерманской думы в области благоустройства города в 1870-1917 гг., сформулированы основные направления работы органа самоуправления в строительстве водопровода, мощении улиц, сохранении Аккерманской крепости, борьбы за открытие банка, приводятся сведения о городских головах в разное время, росте населения, расходах и доходах в сфере благоустройства.

Ключевые слова: Аккерманская дума, самоуправление, Аккерманская крепость, городской голова, благоустройство.

In article activity of the дума of Akkerman is considered in the field of an accomplishment of city in 1870-1917, the basic directions of work of self-government institutions in construction of a waterpipe, stacking by a stone of streets preservation of the fortress of Akkerman, struggle for opening of bank are formulated, data on mayors at various times, growth of the population, charges and incomes in sphere of an accomplishment are resulted.

Key words: the дума of Akkerman, self-management, the fortress of Akkerman, mayor, an accomplishment.

Історія України складається з історії окремих людей, сімей, сіл, містечок, міст, областей, земель. Історія малих міст завжди вивчалася набагато менше, ніж історія обласних центрів. Це викликано і відсутністю в них вищих навчальних закладів із великим науковим потенціалом, зосередженням архівних даних, краєзнавчої літератури в обласних центрах, цілеспрямованою політикою минулих часів на замовчування та нерозкриття цілих пластів української історії. В незалежній Україні має місце великий інтерес до історії невеликих міст. З цією метою автор робить спробу розкрити діяльність Акерманської міської думи в галузі благоустрою в 1870-1917 роках, яка ще не стала предметом наукового дослідження, показати зростання його населення, навести прізвища та імена міських голів та гласних думи в різний час.

Діяльність Аккерманської міської думи в радянські часи практично не вивчалася, за винятком хіба що «Історії міст і сіл Української РСР. Одеська область» [1]. Сучасні історики дану проблему також обійшли стороною.

Білгород-Дністровський – одне із найдавніших міст на півдні України. Розташований на правому високому березі Дністровського лиману. Відомий ще з часів Геродота (IV століття до нашої ери). Римляни називали його – Альба-Юлія, половці – Аклібу,

тиверці і уличі в період Київської Русі – Білгородом, а всю територію гирла Дністра і Прута, відокремлену Нижнім Трояновим валом, – Білгородчиною. Греки називали його Астро-Кастрою (Біла фортеця).

Венеціанці, зосередивши після четвертого хрестового походу (1204) торгівлю на Причорномор'ї і Дністрі, перейменували Білгород у Мон-Кастро чи Маврокастрон. У XV столітті місто знаходилося спочатку під владою генуезців, які побудували тут замок і фортецю (1438). Молдовани називали його Четате-Альба. В 1479 році містом заволоділи турки і назвали Акерманом. З початку XVI століття місто зазнавало безперервних нападів запорожців.

Під час російсько-турецької війни 1768-1774 рр. 25 вересня 1770 року після десятиденної облоги фортеця здалася російським військам. У 1789 році Білгород повторно було взято бригадою отамана Платова з допомогою чорноморської козачої гребної флотилії. Бухарестським миром (1812) Білгород остаточно затверджено за Росією.

Акерман з 27 квітня 1818 р. – повітове і портове місто Бессарабської губернії, в 166 верстах на південний схід від Кишинєва, при Дністровському лимані, від Санкт-Петербурга – 1820 верст, від Москви – 1546 верст. Тут здійснювалася значна торгівля пшеницею, сіллям, маслом, салом і виноградним вином. Місто було вдало розташоване,

кораблі могли виходити прямо в море, близько знаходилась Одеса.

До 1861 року жителі міста постачали паспортами біглих селян, приписували біглих в общину міщан, продавали паспорти померлих. Звідси широке розповсюдження отримав термін «безсмертні акерманські міщани». В 1827 році було 9770 жителів. Із них українців – 3641, росіян – 2066. Робочий люд тулився в брудних глинобитних мазанках, землянках, халупах. В 1860 році із 2973 будинків міста кам'яних нараховувалося тільки 558. У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. населення міста в цілому зросло і в 1910 р. становило 22 тис. осіб [2]. Акерман, крім головної частини, складався із трьох посадів – Папуша, Турлака та Шаба. В місті було розвинуто городництво та садівництво.

У 1859 році генерал-губернатором Строгановим було дозволено Російському товариству пароплавства брати каміння із Акерманської фортеці для влаштування пристані, але товариство відмовилося; тоді губернське керівництво призначило фортечну стіну на продаж з публічних торгів, але покупці не явилися. Тому фортеця інтенсивно руйнувалася, жителі міста розбирали каміння із руїн на будівництво.

Акерманська міська дума клопотала про передачу їй фортеці, щоб влаштувати всередині її стін зразковий виноградник та гай для запроєктованого училища садівництва. Імператорська археологічна комісія погодилася на цю передачу з тим, щоб місто турбувалося про збереження стін, як пам'ятника давнини, який потрібно обов'язково зберігати й підтримувати [3].

У 1872 році із введенням «Городового положення» 1870 р. стану, або так звану шестигласну думу було перетворено в цензову. Виконавчі і господарсько-розпорядчі функції було передано міській управі. До предмету відомства міського громадського управління належали, зокрема, справи по зовнішньому благоустрою міста, утриманню вулиць, площ, мостових, тротуарів, міських громадських садів, бульварів, водопроводів, стічних труб, каналів, ставків, каналів і проток, мостів, загат і переправ, а також освітлення міста [4].

11 квітня 1872 року на посаду міського голови Акермана вступив генерал-лейтенант Іван Гангардт. У своєму зверненні голова подякував за честь, що його обрали на цю посаду, крім того, було сказано, що роботу постійно мають здійснювати всім разом та дружньо. Також відзначено, що всі благі наміри та починання попередників гальмувалися формами та безсиллям місцевої влади. Стаття друга нового міського положення надавала право самоуправління «більш прямого та дієвого, ніж допускалося до цього часу».

Міським головою Іваном Єгоровичем Гангардтом, відставним генерал-лейтенантом, було запропоновано всім скласти та подати до міської думи письмові чи словесні заяви про пошук коштів на влаштування ломбарду з малими відсотками, потребу покращити ринки, базари, промисли та інше, забезпечити продаж продовольства за дешевими цінами, завести дієву пожежну команду, покращити народне здоров'я та народну освіту, налаштувати в'язниці до сучасних

вимог, збільшити статті прибутків та цим способом зменшити, по можливості, податки.

Директором товариства Новоросійського пароплавства Шмідтом на перших порах було запропоновано влаштувати Акерману за власний рахунок пристань. Ця справа мала принести велику вигоду в найближчому майбутньому. Друга пристань своєю конкуренцією не тільки зменшила б тодішні витрати навантажувачів, але й давала можливість на виправлення берегових спусків, укріплення в'язкого ґрунту, освітлення берега та, врешті, надію отримати рятівну станцію, без витрат міста, для порятунку багатьох нещасних, які гинули до цього на Дністровському лимані, при ломці ураганами льоду, на десятиверстовій відстані між Акерманом та Овідіополем.

Якщо пропозиція Шмідта здійснилася б та рятівна станція стала б існувати та діяти, то це було б гідною відповіддю на звернення імператриці, яка стала на чолі «Товариства надання допомоги всім, хто зазнає біди на морях, озерах та річках Росії».

Другою доброю обставиною для Акермана була дарована концесія мешканцю Бурксеру на проведення за його рахунок, дослідження та планування для залізниці від міста Маяки по Акерманському повіту з відгалуженням на Акерман. Це дало можливість знайти відповідні кошти, здешевити будівництво дороги, провести мощення тротуарів.

Міська дума вживала активних заходів для попередження холери за допомогою дезінфекції нечистот, вживання «порошку Тремутьє», який тоді вважався дешевим і ефективним засобом [5].

Питання благоустрою міста обговорювались на багатьох засіданнях думи. Так, 3 грудня 1872 р. за доповіддю управи було укладено контракт з архітектором Величкіним; 15 березня 1873 р. ухвалено видати підряди на чистку димохідних труб, освітлення вулиць ліхтарями, мощення Миколаївської вулиці, прориття водовідвідних каналів [6].

Благоустрій Акермана забезпечувався за рахунок міських прибутків. У 1866 р. міська скарбниця одержала 11 174 руб. 38,5 коп., 1867 р. – 12 576 руб. 58 коп., 1868 р. – 15 848 руб. 01,5 коп., 1871 р. – 20 240 руб. 54 коп., у 1872 р. – 18748 руб. 74,5 коп. Однак, у ці ж роки витрати на благоустрій склали мізерну суму: у 1866 р. – 87 руб. 76 коп., 1867 р. – 86 руб. 76 коп., 1878 р. – 212 руб. 42 коп., 1872 р. – 258 руб. 03,5 коп. [7], що становило від всієї суми доходів 0,7 – 1,38 %.

У Городовому положенні 11 червня 1892 року імператора Олександра ІІІ, яке ввійшло в історію як контрреформа, зазначено, що до предметів відомства міського громадського управління належать: утримання в належному стані вулиць, площ, мостових, набережних, пристаней, тротуарів, громадських садів, бульварів, стічних труб, каналів, ставків, каналів, мостів, загат і переправ, а також освітлення міського поселення [8].

Звичайно, соціальна нерівність не тільки відобразилася на економічному становищі жителів, але й наклала свій відбиток на зовнішній вигляд міста. На початку ХХ ст. із 1938 споруд тільки 668 були зведені з каменю чи цегли і покриті залізом або черепицею. Решта являла собою глинобитні мазанки

із солом'яними дахами. Влада піклувалася тільки про впорядкування центру: тут вулиці і тротуари були заощені, встановлено нічне освітлення – півсотні газових ліхтарів: у 1902-1904 роках прокладена міська залізниця на кінній тязі – конка. Цими «благами цивілізації» користувалася незначна частина акерманців – буржуазія, великі чиновники, повітове дворянство. Трудящі ж не мали елементарних побутових умов, тіснилися на окраїнах [2, с. 253].

Досить гостро стояло питання будівництва в Акермані водопроводу. Договір на його влаштування, укладений у кінці XIX ст. з московським товариством фон-Вангель не було затверджено. Міністерство внутрішніх справ Російської імперії запропонувало скоротити термін концесії з 50 до 40 років, а також виключити пункт, яким було надано фон-Вангелю монопольне право водопостачання Акермана шляхом закриття приватних криниць. Восени 1901 року фон-Вангель, який уже витратив чимало коштів на влаштування двох артезіанських криниць, звернувся до Акерманської міської думи з пропозицією взяти кредит на 250 тисяч руб. На ці гроші він збирався спорудити водопровід, який мав бути власністю міста, але відданий його фірмі в оренду на 37,5 років, причому орендною платою повинні були гаситися відсотки та капітальний борг. У випадку згоди Акерманського міського управління на цю комбінацію, воно звільнялося від субсидії в 40 тисяч рублів, обумовленої у незатвердженому договорі.

Міський голова Акермана О. А. Белікович було навів довідки про можливість великої позики і з'ясував, що запроєктований кредит можна реалізувати в Парижі, але при умові укладення його не менше, ніж на суму в 1 мільйон франків – близько 370 тисяч руб. Оскільки на спорудження водопроводу було потрібно всього 250 тисяч руб., то решту суми в 120 тисяч руб. Міський голова рекомендував вкласти у збільшення основного капіталу заново відкритого міського громадського банку, включивши в його операції видачу кредитів під виноградні сади, що могло значно полегшити становище дрібних виноградарів. На засіданні 7 жовтня 1901 року дума підтримала в принципі бажаність укладення позики й доручила міській управі виробити детальні умови позики в Парижі [10].

Значну увагу міська дума приділила відкриттю нового банку. Вона обрала його правління у складі Г. А. Спіліоті (директора банку), І. А. Седенка, К. А. Попова, В. А. Фадєєва, до облікового комітету банку увійшли думські гласні Болтян, Вишніцький, С. Денисов, Гутник, Смолен, Гассерт, Соколов та Добров.

При всій готовності до відкриття банку не вистачало одного – грошей. Основний капітал банку в сумі не менше 15 тис. руб. мав складатися із грошових паїв, які у вигляді безвідсоткового кредиту зобов'язувалися внести різні фізичні особи. Передплата дала 20 тис. руб., але фактично надійшло лише 4 тис. руб., з яких дві тисячі було витрачено на обстановку, платню службовцям та ін. Більшість пайщиків не виконало взятих на себе зобов'язань, завдяки чому на невизначений термін було загальмовано відкриття дій банку, між тим витрати на

утримання службовців відбувалися вже декілька місяців 1901 року [11].

Іншою важливою справою міських властей було заощення вулиць. 3 грудня 1901 року на засіданні думи було заслухано це питання. Фактичний підрядчик по заощенню вулиць міста Аккермана Лібін, попрацювавши в місті дуже короткий час, уже встиг допустити значне порушення договору. За контрактом він мав замостити протягом минулого будівельного періоду не менше 2 630 кв. сажнів, але здав місту тільки 1200. Лібін посилався на незалежні причини, вказуючи на те, що по доставці граніту в Акерман, мостова комісія відправила зразки в Одесу для аналізу, до виявлення результатів якого було досить ризиковано приступати до робіт. Лібін просив не ставити йому в провину цю невелику несправність, обіцяючи виконати незакінчений наряд у найближчий будівельний період понад завдання, яке буде йому дано відповідно для цього періоду. Але вважаючи, ймовірно, всі ці виправдання недостатньо вагомими, Лібін приготував думі ще й «подаруночок». За його словами, від мостових робіт у нього залишилася певна кількість каменів. Лібін запропонував думі побудувати на вказаному нею місці мостову із заявленого каміння площею в 300 кв. сажнів за надзвичайно низькою ціною – по 2,85 руб. за кв. сажню. З приводу цієї комбінації один із гласних думи зауважив, що місту буде набагато вигідніше не приймати запропонованого підрядником Лібіним подарунку та замість цього скористатися своїм правом оштрафувати підрядника за несправність, невиконання своїх зобов'язань. Цю думку гласного не було підтримано, дума прийняла пропозицію підрядника Лібіна, доручивши мостовій комісії зайнятися виробленням деталей [12].

Отже, на початку XX ст. в плані господарсько-економічної діяльності Акерман стояв дещо вище решти повітових міст Бессарабії, та ще більший розвиток цієї діяльності гальмувався відсутністю морського порту. Залізниця місто не мало, але її заміняло пароплавне сполучення з Одесою по Чорному морю та з портами річки Дністер. З міста вивозилося багато зерна, винограду та виноградного вина. Хліб привозився в Аккерман майже зі всієї території Акерманського повіту та з багатьох інших місцевостей Придністров'я. Околиці Аккермана були повністю покриті розкішними виноградниками та фруктовими садами.

Акерману належало 1 252 десятини землі. Вулиць та провулків нараховувалося 40, загальною протяжністю 32 версти. Мостові займали тільки 0,63 десятини, із загальною протяжністю в 3 500 погонних сажнів. Міських площ 8, які включали в себе 13,7 десятин землі. Крім того, існував міський бульвар та парк загальною площею 2,5 десятини. Житлових будівель в місті було 1 938, з яких 35 % кам'яних, а решта змішані, напівкам'яні. Із всіх будинків 56 % були покриті очеретом, 28 % – залізом та 16 % – черепицею. Вулиці міста освітлювалися 47 газовими ліхтарями системи «Люкс». Водою Акерман забезпечувався 7 джерельними та 3 артезіанськими криницями. Перевозки забезпечували 68 візників [13].

Таким чином, можна зробити висновок, що Акерманська міська дума певною мірою займалася

питаннями благоустрою, але недостатньо, особливо в останній третині XIX ст. Для цієї мети вона виділяла мізерні кошти, які аж ніяк не могли поліпшити зовнішній вигляд міста. Попри за всі спроби не

було збудовано водопровід, більша частина вулиць залишалася незамощеною, будинки в основному були вкриті очеретом. Освітлювалися тільки центральні вулиці гасовими ліхтарями, місто не мало електрики.

ЛІТЕРАТУРА

1. История городов и сел Украинской ССР : [в 26-ти т.]. Одесская область. – К. : Гл. ред. УСС, 1978. – С. 249.
2. Загоруйко В. По страницам истории Одессы и Одесщины. Выпуск первый / В. Загоруйко. – Одеса : Обл. изд-во, 1957. – С. 122–123; Обзор Бессарабской губернии за 1910 год. Издание Бессарабского Губернского Статистического Комитета. – Кишинев, 1911. – С. 8.
3. Большая Энциклопедия. – СПб., 1902. – Том 1. – С. 244.
4. Свод законов Российской империи. Городовое положение 1870 года. – Том 2. Часть 2. – С. 422.
5. Бессарабские областные ведомости (далі – БОВ). – 1872. – 15 июля.
6. Там само. – 1973. – 10 января; 5 мая.
7. Там само. – 1866. – 5 февраля; 24 декабря; 1868. – 6 января; 1871. – 27 марта; 1872. – 31 мая.
8. Свод законов Российской империи 1892. – СПб., 1893. – Том второй. Часть первая. – С. 170.
9. История городов и сел Украинской ССР : [в 26-ти т.]. Одесская область. – С. 253.
10. Одесские новости. – 1901. – 10 октября.
11. Там само.
12. Там само. – 6 декабря.
13. Обзор Бессарабской губернии за 1910 год. Издание Бессарабского Губернского Статистического Комитета. – Кишинев, 1911. – С. 8.

Рецензенти: д.і.н., професор П. М. Тригуб;
к.і.н., доцент О. В. Кульчицька.

© Коваль Г. П., 2011

Надійшла до редколегії 06.12.2010 р.